

En öde bygd får liv

För länge sedan

Karta från 1600-talet.

På gränsen mellan Götaland och Svealand ligger det vilda och vackra Tiveden. Någon exakt gräns för Tivedsskogen har aldrig funnits men från och till har gränsdragningsfrågor ändå väckt starka känslor bland folket i trakten. I gammalt tal sa man att sydgränsen gick vid Mo kyrka söder om Mariestad och nordgränsen vid Mosjö kyrka söder om Örebro. Tivedsskogen har under årens lopp krympt genom att jorden har odlats upp och bebyggelsen brett ut sig. För att få ordning på gränsen på Västgötasidan tog landshövding Peter Örneklou till ett drastiskt grepp 1686. Han lät mura upp gränsstenar med den inhuggna texten "ANNO 1686 TIWEDEN P.Ö.K". Den västligaste stenen sattes upp vid Gudhammars säteri vid Skagerens sydspets och därifrån går en spikrak linje med stenar till Åsebol vid Unden, följer sjöstranden till Undens sydspets och vidare till Granvik vid Vättern. En del av stenarna finns kvar ännu i våra dagar. Numera anser man att gränsen bör gå några kilometer söder om dessa gränsstenar. Den norra gränsen har en ungefärlig sträckning från Skagersholm vid Skageren via Laxå och i en nordostlig båge ner mot Askersund.

I en äldre upplaga av Nordisk familjebok kan man läsa: "Tiveden har en utsträckning av omkring 25 km i norr – söder och omkring 30 km i öster – väster, samt ingår såsom det högsta och mest ogästvänliga partiet av det bergsområde, som skarpt avgränsar Närke-slätten i söder. Tivedens yta är sammansatt av en oredig massa låga bergshöjder, skilda av oregelbundna depressioner. Höjderna, som nå upp till 240 meter, äro till stor del täckta av moränmaterial, beväxat med barrskog; depressionerna upptages av vattensamlingar, av vilka en del ännu äro sjöar, under det andra ha igenvuxit till tjärn eller myr- och mossmark".

På Nordens äldsta tryckta karta, Carta marina från 1539, finns namnet Tivede med. Var namnet Tiveden kommer ifrån därom tvista de lärde men en populär tolkning är att det kommer från det fornsvenska ordet tivar (gudar) eller från guden Tyr eller Ti som han också kallades och från ordet ved som betyder skog. Det är lätt att fantasin skenar iväg när man befinner sig i Tivedsskogarna och en kittlande tanke är att guden Ti kanske höll till på Lilla Trollkyrkoberget. Där hade han i så fall milsvidd utsikt över sina skogar och kunde hålla ett vakande öga på allt som skedde. Tyvärr så får nog denna tanke stanna kvar i fantasin. En kultplats för en gud brukar vara en liten skogsdunge eller en lund och inte ett flera kvadratmil stort skogsområde.

Den första stavelsen ti kan också ha en helt annan förklaring. En del forskare har tolkat ti som två och då hänsyftande till de två skogarna Stora och Lilla Tiveden. På en gammal karta från 1655 finns Tiveden indelad i två hälfter. Dels Stora Tiveden som omfattar området mellan Skagern och Unden med Ramundeboda som gräns i norr och Hova som gräns i söder, dels Lilla Tiveden som omfattar området mellan Unden och Vättern. Där är gränserna mot norr och söder inte klart angivna. En forskare vid namn Adolf Noreen anser att namnet Tiveden ursprungligen är samma ord som ett gammalt namn på en vanligt förekommande buskartad växt. Denna växt kallades tived på en del håll och tibast på andra ställen. Ytterligare en tänkbar förklaring kommer från norrmannen Marstrander. Han har funderingar på om ordet Tived kan härstamma från ett keltiskt ord som betyder "helig skog där gudar dyrkas". Denna förklaring har vunnit stöd även hos en del svenska ortnamnsforskare. Vilken tolkning som är den rätta, vad gäller namnet Tiveden, lär vi förmodligen aldrig få veta.

Förr beskrevs Tiveden som ett dystert, vilt och ogenomträngligt skogsområde fullt med träsk och vilda djur där det laglösa folket härjade. De ogästvänliga Tivedsskogarna blev förmodligen ganska sent befolkade. Det finns en gammal sägen som berättar hur det gick till när de första människorna slog sig ner där. Under flera år hade det varit svår missväxt på Östergötlands slättbygd och folket svalt. Till slut nödgades kungen utfärda ett påbud att var tionde undersåte skulle, efter lottning, tas ut och dödas för att maten skulle räcka till. Drottningen som var en mild och klok kvinna övertalade kungen att de som lotten föll på skulle få behålla livet men istället bli tvungna att lämna landet. Dessa människor drog då enligt sägnen till Tiveden där de bröt ny mark. Att färdas genom detta otillgängliga område var förr ett farligt företag. I Rymbdelasagan uppges att den stora skogen (Tiveden) är 12 raster bredd (ca 6 mil) och att där vimlar av stigmän (ett ålderdomligt ord för stråtrövare). Det finns gamla nedteckningar där man kan läsa om den ödsliga skogen. I Sverresagan berättas att Sverre Sigurdsson, sedermera norsk kung, besökte jarlen Birger Brosa i Östergötland vid juletid 1176. Frampå vårkanten begav sig Sverre av mot Värmland för att besöka sin syster Cecilia. Han hade som sällskap endast en man med sig och de skulle vandra rakt genom den stora gränsskogen mellan Göta och Svea land. De gick vilse och irrade omkring i de stora skogarna sex eller sju dagar innan de kom fram till bebodda trakter. Sverre och hans sällskap led svårt av hunger och köld under de här dagarna och de såg inte till en enda människa eller något tecken på mänskligt liv. Det enda som stod till buds i matväg var bär som legat under vinterns snö.

Första gången som namnet Tiveden, eller Tiwidher som det stavades då, förekommer i skrift är omkring 1270. I ett testamente omtalas att Birger Brosas sondotter Cecilia donerade några tivedsgårdar till olika kloster. I västgöotalagen från samma tid kan man läsa att biskop Bengt i Skara under 1100-talets senare hälft "broade två raster väg" genom Tiveden.

Enligt en muntlig tradition görs det gällande att hela Tiveden ödelades under Digerdöden på 1300-talet. Det finns en skröna som säger att en man och en kvinna överlevde farsoten i Tivedsbygden. De vallade sina getter i skogen och då och då blåste de i sina näverlurar. På så

sätt fick de kontakt. De fattade tycke för varandra och slog sig ner på en plats som kom att kallas för Paradiset. Andra uppgifter säger att det ska ha överlevt folk långt in i de djupa Tivedsskogarna. Om det finns någon sanning i någon av dessa olika sägner får vi aldrig veta men det vi vet med säkerhet är att det fanns bosättningar vid Barrud, Ramsnäs, Slottsbol, Torpaskoga och Vallsjöbol i början på 1500-talet. Det var dock först under andra halvan av 1500-talet som Tiveden på allvar började befolkas. Olika fornfynd tyder på att det kan ha funnits människor bosatta runt Skagern och Unden betydligt tidigare. Flera personer från Finnerödja har, på senare år, gjort mängder med fynd som tyder på järnframställning runt om i socknen. Finnerödja kanske var välbefolkat redan på järnåldern före år 1000.

Under medeltiden var klostren en maktfaktor att räkna med och de ägde stora markområden. Exempelvis tillhörde Stora Tiveden Riseberga kloster i Närke medan Vadstena kloster i Östergötland hade intressen i den södra delen av Tiveden. Genom Gustav Vasas reduktion 1527 skulle gårdar och jordinkomster, som kyrkan förvärvat från adeln, tillfalla kronan och kungahuset. Gustav Vasas främsta argument för att dra in kyrkans egendom var att kungen var kyrkans överhuvud och därmed hade rätt att förfoga över kyrkans egendom till folkets bästa. Kungen gjorde alltså slut på klostrens makt och markinnehav och Tivedsskogarna kom i kronans ägo. Enligt ett brev från 1542 ansåg Gustav Vasa att alla obygdar tillhörde den svenska kronan och han kunde enligt eget förmenande förfoga över dem som han ville. Från 1559 upplät Gustav Vasa kronans ödebygder åt var och en som ville slå sig ner och bryta ny mark.

Svedjefinnar

Finninvandringen

Efter Gustav Vasas död 1560 blev hans son Karl hertig över landskapen Södermanland, Närke och Värmland samt Vadsbo härad i norra Västergötland. Hertig Karl var en driftig och initiativrik man och han utvecklade bl.a. bergsbruket inom sitt hertigdöme. Han hade också en önskan om att kunna odla upp ödebygderna inom sina domäner och till dem hörde Tiveden. I slutet på 1500-talet rådde svåra missförhållanden i Finland, som då tillhörde Sverige. Landet

hade under långa perioder deltagit i krig vilket ledde till ökade skatter, utskrivningar och andra pålagor. Landet var dessutom svårt drabbat av missväxt och pest. De hårt prövade svedjefinnarna från Savolax i östra Finland sökte sig till moderlandet Sverige. I ett brev från den 10 september 1579 ger hertig Karl en allmän tillåtelse att ta upp nya gårdar på kronans skogsmarker. Den som ville bryta ny mark fick vända sig till häradshövdingen som tillsammans med 12 ”beskedliga män” från häradet skulle utse lämplig plats som inte inkräktade på redan befintliga gårdars marker. Hertig Karl utlovade sex års skattefrihet för dem som bosatte sig i ödebygderna och de skulle också få utsäde och en del annan hjälp för att komma igång. De här finnarna använde sig av svedjebbruk när de bröt ny mark d.v.s. de brände skogen och sådde i askan, därav namnet svedjefinnar. Många av dessa finngårdar anlades högt upp på åsar eller berg, djupt inne i obygderna och oftast i nord-sydlig riktning. Anledningen till att gårdarna låg högt var troligtvis den att de ville ha så frostfritt som möjligt för svedjerågen.

Den omfattande invandringen från Finland till Sverige var som störst under perioden 1580 - 1650. Många finnar bosatte sig i det som förut varit ett nästan öde Tiveden. Särskilt populärt var det att röja ny mark i det som senare skulle bli Finnerödja socken.

Svedjebbruk

Namnet Finnerödja

I en förteckning från 1580-talet över nyupptagna torp och gårdar inom Karls hertigdöme möter man för första gången namnet Finnerudh. Något senare kan man hitta namnen Finneröian, Finneryan och Finnerian. Till en början är det endast namn på torp som blivit röjda och uppodlade av finnar och inte något namn på den omgivande trakten. Man tror att torpet Finnerudh låg på den plats där senare gården Östra Finnerödja byggdes, snett emot kyrkan, och att det är detta torp som gett namn till socknen Finnerödja.